

DRIE MAATJES

DRIE MAATJES

**Een praktijkstudie naar de impact
en implicaties van vernieuwende
coalities in de zorg**

**Gert Rebergen
Hans Vos
Moniek van Daal**

COLOFON

© Gert Rebergen, Hans Vos, Moniek van Daal

Opmaak/ontwerp:	Janneke van Eden
Uitgeverij:	Brave New Books
Foto omslag:	Club Goud
Omslagontwerp:	Beau Louise & Janneke van Eden

ISBN 9789402196955

September 2019

Alle rechten voorbehouden.

...izare

**CLUB
GOUD**

 ZZG zorggroep

Cultuur kan vooruit lopen op de tijdgeest en die (mede)bepalen. Cultuur kan de tijdgeest vangen en ertegenin gaan. (...) Als rationalisering en rendement dominante thema's zijn in een samenleving, is cultuur als tegenkracht van cruciaal belang.

(Min. OCW, 2018)

Inhoudsopgave

Voorwoord	pag. 5
Deel 1 Impacttracering Maatjesprojecten Publieksversie	pag. 9
Deel 2 Beleidscontext en Referentiekaders	pag. 23
Deel 3 Impacttraceringen Maatjesprojecten	pag. 79
Deel 4 Een proeve van governance	pag. 145
Deel 5 Managementsamenvatting en advies	pag. 187
Bronnen	pag. 191
Zoekclusters & omschrijvingen	pag. 199
Over de auteurs	pag. 203

Voorwoord

Kunst en cultuur laten zich niet wegsturen bij de voordeur van een beschermde en beschutte woonvorm voor mensen met dementie. ⁽¹⁾ Want iedereen leeft in zekere mate met kunst en cultuur. Of het nou om de Mona Lisa, een kleurrijk abstract schilderij, een zelfgemaakte foto van een indrukwekkende waterval met veel nevel of een op straat gekocht houten beeldje van een Zuid-Afrikaanse San gaat, kunst- en cultuuruitingen zijn in elk woon- en werkhuis aanwezig. Waarom? Omdat kunst en cultuur doet herinneren, kan verwonderen, geïnteresseerden verbindt, blij maakt, de zinnen verzet, nieuwsgierigheid of afschuw uitlokt en karakter toont.

Kunst en cultuur zijn grenzeloos. Toch hebben de sectoren die zich in Nederland bezig houden met kunst, cultuur, erfgoed, sport of natuur de weg naar de ouderenzorg in het algemeen, beschermde en beschutte woonvormen voor mensen met dementie in het bijzonder, nog niet gevonden. Ook de centrale en lokale overheden vinden dat de grenzen tussen het cultuurbeleid en onder meer zorg en welzijn een stimulerend beleid behoeven, anders worden die grenzen niet of nauwelijks geslecht. ⁽²⁾

In Nijmegen en omstreken is Club Goud actief om een nieuwe generatie vrijwilligers te betrekken bij de ouderenzorg. Zo koppelen zij onder andere jongeren als vrijwillige maatjes met ouderen die aangewezen zijn op zorg en welzijn. ZZG zorggroep en Club Goud hebben elkaar gevonden.

ZZG zorggroep exploiteert beschutte of beschermde woonvormen voor ouderen met dementie en/of een lichamelijke achteruitgang. Deze ouderen zijn veelal niet meer in staat om de plaatsen waar sprake is van kunst-/cultuuruitingen, erfgoed, sport of natuur, zelfstandig dan wel met hulp van familie te bezoeken. Terwijl de behoefte aan deelname eraan door vrijwel iedereen belangrijk wordt gevonden voor het onderhouden van het gevoel 'erbij te horen'; het gevoel om bekend te blijven met wat er zoal in de samenleving aan de orde is. De televisie is natuurlijk een mooie kennisbron, maar als je het zelf meemaakt, is toch wel van een andere orde. We gaan nou eenmaal het liefst voor het 'echie'.

¹ R. Hendriks e.a., Delen in dementie. Onderzoeksreflecties. Un. Maastricht, Maastricht, 2013

² Min. OCW, Cultuur in een open samenleving. Den Haag, 12 maart 2018

Maatschappelijke relevantie.

Als ouderen voor het opdoen van ervaringen afhankelijk zijn van wat hen wordt aangereikt, is het zaak om kunst en cultuur naar de diverse woonvormen te brengen. Club Goud werkt hieraan door een nieuwe groep vrijwilligers, jongeren van 18 tot 35 jaar, te verbinden met ouderen, om bezig te zijn met een kunst- c.q. cultuuruiting. Actief, passief of reactief, korte of langere tijd, dat is niet van belang. Het gaat om het gezamenlijk opdoen van ervaringen, niet om winnen of (het voorkomen van) verliezen.

Het innovatieve mes van deze Nijmeegse maatjesprojecten is geen plat vlak maar meerdimensionaal; maatschappelijk gezien snijdt dat mes aan meerdere kanten.

- Het maatschappelijk appel in de huidige participatiesamenleving op de noodzaak van oprechte aandacht en zorg voor elkaar, klinkt in de maatjesprojecten luid en duidelijk door.
- Een voor de sector zorg relatief nieuwe generatie vrijwilligers wordt aangeboord, aangezien de maatjesprojecten zich richten op jongeren van 18 tot 35 jaar.
- De kwaliteit van het leven in beschutte of beschermde woonvormen kan niet op een acceptabel niveau worden gehouden als er geen aanwas meer is van nieuwe vrijwilligers. Elke vertrek van een oudere vrijwilliger, vraagt om herbezetting, omdat er anders taken blijven liggen die door alle belanghebbenden (bewoner, familie, medewerkers, management) gewaardeerd worden.
- Het aantal contacten tussen de generatie twintigers en jonge dertigers met de oudste generatie (75plussers) is niet groot, omdat de werelden van de twee groepen elkaar niet of nauwelijks raken. De 75plussers in beschutte of beschermde woonvormen zijn voor derden nauwelijks zichtbaar en de 18 tot 35 jarigen maken hooguit hun eigen opa en oma zo nu en dan mee. Het aangaan en onderhouden van contacten buiten de eigen, welvertrouwde verbanden ⁽³⁾, werkt verrijkend voor het eigen bestaan. Natuurlijk alleen voor degenen die daarvoor open staan.
- Club Goud en ZZG zorggroep openen deuren voor Nijmeegse culturele en sportorganisaties om hun maatschappelijke raison d'être waar te maken ten aanzien van een groep mensen die in de vergetelheid zullen raken omdat ze zich niet (meer) in het zicht van geïncludeerden weten te manifesteren.

³ Peer groups: groepen personen met ongeveer overeenkomende leeftijden, maatschappelijke posities en interesses.

Dwars door de gebruikelijke verkokerende indelingen heen van het alledaagse menselijke leven in categorieën, protocollen, hypes, sectoren, zuilen, doelgroepen, financieringssystemen, afbakeningen van werkterreinen en methodieken, leeft een mens met de zijnen zijn eigen leven. In dat leven past nooit alles wat er überhaupt te leven valt. Het alledaagse leven selecteert zelf wat bij het eigen leven hoort, niet de baaierd van mogelijkheden die geleefd zouden kunnen worden. En dat selectieproces trekt zich soms veel, soms weinig van de gebruikelijke indelingen aan. Omdat de indelingen slechts het alledaags menselijk leven verkokerd beschouwen, maar daar geen deel van uitmaken. Daarom behoort in een inclusieve samenleving het alledaagse menselijk leven de macht gegeven te zijn om dingen voor zichzelf te in- en te excluderen. Wie wil meedoen, is het gegeven om mee te doen. Wie wil kluizen, kluist.

De Nijmeegse maatjesprojecten zijn om deze redenen maatschappijkritische en conventiekritische initiatieven die scheidslijnen slechten; tussen cultuur en zorg, tussen nulde en tweede lijnen, tussen jonger en ouder, tussen profit en not-for-profit, tussen de beschermende geslotenheid van een beschutte of beschermde woonvorm met een specifieke gemeenschapscultuur en de open samenleving; en ook tussen financieringssystemen.

De maatschappelijke relevantie laat zich samenvatten onder het kopje: vernieuwende coalities.

Leeswijzer.

Dit boek bestaat uit vier delen die afzonderlijk gelezen kunnen worden. De aparte delen overlappen elkaar niet maar zijn wel beter te doorgronden als de lezer er in samenhang kennis van neemt.

De vier delen presenteren we hieronder met woorden die bij de onderscheiden houdingen van de lezer zouden kunnen passen.

De snelle consument die gelijk wil weten waar het boek over gaat, raden we aan diagonaal lezend te beginnen bij deel 1 (publieksversie van de impacttraceringen) en op basis daarvan te besluiten of, en zo ja: welke andere delen opengeslagen gaan worden. De inhoudsopgave van de afzonderlijke delen kan die lezer helpen teksgedeelten te schiften tussen 'te lezen' en 'overslaan'.

De langzaam lezende beschouwer die op basis van achtergrondinformatie en reflecties een praktijk wil navorsen, neme deel 2 (Beleidscontext en Referentiekaders) als basis. De delen 3 en 4 zullen

daarna in eender welke volgorde dan ook in de rede liggen om er in de duiken, waarna deel 1 als een uitleidinkje kan fungeren.

De resultaatgerichte lezer die zich graag laat leiden door antwoorden op de vraag: 'Wat heeft het opgeleverd?', start bij deel 3 (Impacttraceringen Maatjesprojecten). Daarna kan desbetreffende altijd nog even kijken naar die andere delen.

De bestuurlijk geïnteresseerde lezer verwijzen we naar deel 4 over governance. De rest van het boekje kan worden doorgebladerd, voor zover nodig om over de inhoud mee te kunnen praten.

De one-minute-lezer leze het laatste deel: Managementsamenvatting en advies.

En wie zich niet wil conformeren aan één van bovenstaande vijf typeringen, zoekt het vast wel zelf even uit.

Moge de lezer dit boek te woord staan!

Met dank aan de deelnemers, de vrijwillige maatjes, Doornroosje, De Lindenberg en alle direct of indirect betrokken medewerkers bij ZZG zorggroep.

DEEL 1

IMPACTTRACERING MAATJESPROJECT

PUBLIEKSVERSIE

Inhoudsopgave

Voorwoord	pag. 13
1. Aanleiding	pag. 15
2. De maatjesprojecten	pag. 15
3. Enkele verschillen	pag. 16
4. Resultaten	pag. 17
5. Impact	pag. 19
6. Het was zeker de moeite waard	pag. 20

Voorwoord

In de literaire taal spreekt men van spitsbroeder of bentgenoot. In zorg en welzijn ben je buddy, klusjesmens, coach, mentor of bondgenoot. Een gabbertje (Hebreeuws: חבֵּר / 'chaveer') wil met z'n gabbers hakken en Jip en Janneke hebben het er niet over; ze zijn gewoon elkaars beste maatje.

Belangrijk is dat er allerlei soorten maatjes bestaan. Want niet iedereen heeft behoefte aan eenzelfde type maatje. De één wil zus en de ander wil zo. Soms is het erg fijn om alleen maar een ander te vertellen wat je zoal bezighoudt of natuurlijk gewoon om even lekker samen te beppen.

Als een oudere persoon in een beschermde en beschutte woonvorm gaat wonen, is die oudere vaak niet meer in staat om genoeg aanspraak voor zichzelf te organiseren. De wereld om de oudere heen valt in zekere mate stil. Als die stilte té stil wordt en de wereld té ver weg raakt ⁽⁴⁾, als de zin van het leven vermindert, kan een maatje een welkome dienst aan die oudere persoon bewijzen. Bijvoorbeeld door er voor iemand te zijn; door even een snoetje te verlengen voor wat meer licht; door samen naar buiten te wandelen – even een frisse neus te halen of met de vraag: hoe deed u dat eigenlijk vroeger – kunt u mij het ook leren?

Naast deze 'hardere' waarde hebben we een 'zachtere' waarde van een dienst uit de monden opgetekend van twee oudere deelnemers aan de maatjesprojecten, die in deze publicatie zijn beschreven. Die twee dames vertelden dat hun deelname weer conversatie heeft gegeven. Op een gegeven moment heb je namelijk alles aan elkaar verteld en weet je niet meer wat je tegen elkaar zeggen kan. Bewoners zitten dan stilletjes aan dezelfde tafel te wachten op de dingen die komen gaan. In de hoop dat er wel wat zou kunnen gebeuren, maar ook wel een beetje in de verwachting dat er hoogstwaarschijnlijk niet zoveel bijzonders aan zit te komen.

De jongeren die zich als maatje hebben aangemeld, hebben deze stap weloverwogen gemaakt. De jongeren willen veelal 'iets betekenen voor een ander', 'iets leren van ouderen' of 'hun vrije tijd nuttig besteden'. Een paar maatjes hebben het project gebruikt om uit te proberen of dit type vrijwilligerswerk hen ligt. De beweegredenen zijn divers, het enthousiasme groot.

⁴ I. van Westenbrugge, Ik zie jou. Uitg. Rebergen, Zutphen 2018²

ZZG zorggroep en Club Goud willen in de samenwerking – wat wel genoemd wordt – innovatiekracht mobiliseren. Beide organisaties zoeken wegen om zoveel mogelijk de gewenste en haalbare kwaliteit van de leefomgeving van de bewoners te creëren. De wederzijdse ontmoetingen van jongeren en ouderen geven veel kansen. Door uitgebreid te onderzoeken welke betekenissen de maatjesprojecten voor alle betrokkenen hebben, kunnen we met anderen erover communiceren, van elkaar leren en verbeteren.

Een klusjesmens, coach, mentor, bondgenoot, groepsmaatje of maatje, zijn te vergelijken met het beeld dat Leonardo da Vinci schiep van de vogel genaamd hop (Upapa Epops, hoopoe, drekhaan). In de Renaissance was het gebruikelijk dat geleerde mensen een zogenoemd bestiarium schreven. In een bestiarium zijn spreuken en allegorieën te lezen, die ‘deugden’ verbeelden in de lijn van de fabeltraditie. Da Vinci schreef in 1493/94: “Men zegt dat de deugd van dankbaarheid het meest te vinden is bij de vogels die men hoppen noemt. Omdat zij de weldaad erkennen van het leven en het voedsel dat zij van hun vader en moeder kregen, maken zij voor hen een nest als zij zien dat zij oud worden. Zij verzorgen en voeden hen. Met hun bek trekken zij oude en armzalige veren uit en dankzij bepaalde kruiden schenken zij het zicht terug, zodat zij weer voorspoed kennen.” (Vinci, 2007, pag. 11)

De vogels die we ‘hoppen’ noemen, staan voor dankbaarheid, aandachtigheid en zorgzaamheid.

Deze drie ‘deugden’ geven een kernachtig beeld van de drie maatjesprojecten die hierna de revue passeren.

Met de publicatie van de evaluatieve stukken, is bezegeld dat er aan de maatjesprojecten een vervolg wordt gegeven.

Gert Rebergen
Hans Vos
Moniek van Daal

1. Aanleiding

ZZG zorggroep weet dat een zorginstelling voor ouderen zonder de betrokkenheid van familie, vrijwilligers, mantelzorgers, maatjes en dergelijke, niet meer de kwaliteit van wonen en welzijn kan bieden die we in Nederland normaal (behoren te) vinden. Het naar je zin hebben, een menswaardig bestaan, heeft namelijk alles te maken met plezier, voldoening, gezelligheid, waardering, enthousiasme, iets te doen hebben, aandacht, afleiding, gezamenlijkheid, betrokkenheid, eropuit gaan en – niet te vergeten – op gezette tijden met rust worden gelaten.

Om mensgerichte, maatschappelijk ingebedde en economisch houdbare zorg te kunnen blijven organiseren, wil ZZG zorggroep 'gewone aandacht voor ouderen' met jonge vrijwilligers (laten) organiseren. In samenwerking met Nijmeegse instellingen voor zorg, welzijn, cultuur, sport en natuur.

De drie maatjesprojecten vormen tezamen een proefproject om te bezien of het lukt de jonge vrijwilligers in beschutte of beschermde woonvormen te verbinden met de bewoners.

De effecten van het proefproject op de bewoners, familieleden, medewerkers van de locaties, vrijwilligers en de organisatie als geheel, zijn opgehaald. Mede op basis van de evaluaties en bijbehorende beschouwingen besluit het management van ZZG zorggroep of, en zo ja: op welke manier er verder gegaan kan worden met de geboekte resultaten.

2. De maatjesprojecten

De drie maatjesprojecten laten zich als volgt omschrijven: jongeren gaan naar ouderen in een appartementencomplex voor ouderen met een zorgindicatie (ZZP-5 tot en met ZZP-8) om samen iets te doen met muziek of dans of art&craft. De aanleidingen om de maatjesprojecten te gaan uitproberen, waren:

- de wens om de kwaliteit van leven van ouderen te verbeteren;
- de beschikbaarheid van zorgprofessionals te laten toenemen en de werkbelasting van diezelfde zorgprofessionals te doen afnemen;
- het aantal verbindingen tussen jongeren en ouderen te vermeerderen;
- de indruk exploreren dat er onder jongeren een nog onaangeroerd vrijwilligerspotentieel is.

De drie maatjesprojecten zijn uitgevoerd op de locaties 'Juliana' en 'Boszicht' in Nijmegen. Juliana bestaat uit 32 ruime appartementen. Deze appartementen zijn allemaal bestemd voor mensen met dementie. Alle appartementen hebben een eigen slaapruijnte, een kookgelegenheid, een elektrisch verstelbaar bed en een kledingkast. De bewoners kunnen hun eigen spullen meenemen als ze bij Juliana komen wonen. Er is altijd één woonbegeleider aanwezig. Met extra ondersteuning als dat nodig is. Ook 's nachts. Ongeveer 30 à 40 vrijwilligers zijn betrokken bij Juliana. Ze koken, kletsen, wandelen, spelen een spel-letje of gaan naar de kroeg. Ze doen hun best om ervoor te zorgen dat de bewoner niet eenzaam is. Contact met de buurt is belangrijk.

Boszicht bestaat uit 110 plaatsen in appartementen en aanleunwoningen voor mensen met dementie en mensen met lichamelijke achteruitgang. De appartementen zijn ruim, met een open keuken, een slaapkamer, een (aangepaste) badkamer en een balkon. Drie zorgteams leveren per team de benodigde zorg voor bewoners van twintig appartementen. Vijfenvijftig vrijwilligers organiseren op Boszicht diverse activiteiten.

Club Goud heeft het idee van de maatjesprojecten in opdracht van ZZG zorggroep ontwikkeld. Club Goud is een Nijmeegs initiatief om cultuur & sport in te zetten met het doel ouderen en jongeren (18 – 35) samen te brengen en zo een nieuwe generatie vrijwilligers te betrekken bij de ouderenzorg. Het idee is relatief eenvoudig: jongeren gaan naar ouderen in een appartementencomplex voor ouderen die daar wonen en zorg krijgen, om samen iets te ondernemen. Per project zijn tussen de zes en tien jongeren vijf of zes keer op bezoek gegaan bij bewoners van Juliana en Boszicht, om in geval van het dansmaatjesproject in een gezamenlijke ruimte en in geval van het muziekmaatjesproject en 'Tussen Kunst & Koffie' in de privéruimten van de bewoners bezig te gaan met respectievelijk dans, muziek en art&craft. Met de bewoners werden presentaties voorbereid voor een 'grande finale'.

3. Enkele verschillen

De welzijnsmedewerkers hebben vanuit hun kennis en ervaring de bewoners voorgeselecteerd alvorens de bewoners benaderd zijn over een eventuele deelname. Alle bewoners zijn in de gelegenheid gesteld om zelf te kiezen om al dan niet deel te nemen aan een maatjesproject.

De maatjesprojecten verschillen onderling op een aantal punten; wat betreft:

- het type ontmoeting. In het project 'Muziek Maatjes' en 'Tussen Kunst & Koffie' was sprake van een persoonlijke ontmoeting in een één-op-één contact. Bij het project 'Dans Maatjes' ontmoette een groep maatjes een groep bewoners;
- de ontmoetingsplaats. De muziekmaatjes en art&craftmaatjes meldden zich aan de voordeur van het appartement en betraden als gast, als bezoeker, de privéruimte van de bewoner. De dansmaatjes bleven in een algemeen toegankelijke ruimte op de betreffende locatie;
- de activiteitenkeuze. Bij de projecten 'Muziek Maatjes' en 'Tussen Kunst & Koffie' zijn de activiteiten in samenspraak tussen de bewoner en het maatje gekozen. De ruimte om af te wijken van het thema 'muziek' of 'art&craft' was maximaal. Bij het project 'Dans Maatjes' zijn de activiteiten door de dansdocente aangereikt;
- de plaats waar de slotmanifestatie is gehouden. Het project 'Muziek Maatjes' is afgesloten in een ruimte bij een faciliterende Nijmeegse culturele organisatie. De andere twee projecten zijn op locatie van de beschutte of beschermde woonvorm afgesloten.

Gebleken is dat de keuze van de plaats waar het project met een slotmanifestatie is afgesloten, niet van belang is geweest voor de bewoners. Voor de uitstraling van het project, voor het mediale verhaal en voor de overige belanghebbenden daarentegen, verdiepte de keuze van de afsluitplek de ambitie om de kwetsbare ouderen, de jongeren als vrijwillige maatjes en de Nijmeegse culturele instelling met elkaar te verknopen.

4. Resultaten

Met behulp van een uitgebreid literatuuronderzoek en interviews zijn de resultaten van de maatjesprojecten in beeld gebracht.

Ervaringen van de vrijwillige maatjes:

- prachtig om te doen; mooie ervaring;
- het is heel weinig wat je doet, maar dat heeft wel grote impact;
- superleuk;
- je doet iets waar jezelf energie uit haalt;
- het is gemakkelijk om iemand gelukkig te maken;
- bij jongeren heerst het idee dat het veel van je vergt, maar dat is niet zo;